

PRIPREME ZA SINTEZU »POVIJESTI ISTRE«

Na svim područjima ljudske djelatnosti, pa tako i u kulturi i nauci pojavljuje se u neko doba potreba sažimanja rezultata svega onog što je do tada učinjeno da bi se jasno uočilo dokle se doprlo.

Važnost takvog postupka je vrlo velika. Takvo rezimiranje urađenog, ukoliko je naučno objektivno i potpuno, pruža s jedne strane na ocjenu postignute rezultate, a s druge strane daje temelj za usmjeravanje daljeg rada.

Riječ je ovdje o potrebi izrade »sažetka« svega onog što su do sada uradili brojni historiografi Istre, s ovu i s onu stranu Učke, s ove i one strane nacionalnih i etničkih pripadnosti, stari i novi, sve do danas.

Ta potreba nije nova. Ona se trebala pojaviti kao prvi zadatak nekih institucija osnovanih u nas u poslijeratnom razdoblju. Ona bi koristila i narodu i samim tim institucijama, jer bismo tada znali bolje usmjeriti i svoj rad i dalja istraživanja. No, što nije učinjeno, a potrebno je, treba što prije uraditi.

1. Već teče drugo stoljeće otkako se na znanstveni i stručni način sistematski istražuje, proučava i obrađuje povijest Istre. U međuvremenu je napisan i velik broj radova o raznim razdobljima i granama ljudske djelatnosti, o mnogim problemima, ličnostima i geografskim područjima Istre, itd.

Neki od autora pokušali su dati i sintetizirane preglede povijesti Istre, od kojih spominjem samo tri najpoznatija: Carlo de Franceschi, *L'Istria. Note storiche*, Poreč 1879, Bernardo Bennusi, *L'Istria nei suoi due millenni di storia*, Trst 1924, i Dane Gruber — Vjekoslav Spinčić, *Povijest Istre*, Zagreb 1924. Kako je vidljivo — od zadnjih publiciranih sintetičkih izdanja prošlo je već pola stoljeća. Osim toga, te i slične edicije već su u trenucima svog objavljivanja bile u mnogočemu nekritične i od suvremenika odbacivane. Naime, djela objavljivana na talijanskom jeziku od reda su irendentističkog ili fašističkog karaktera, a spomenuto hrvatsko izdanje je uz to jedino, te već u trenucima objavljivanja nije odgovaralo kriterijima i dostignućima tadašnje hrvatske historiografije, a kamoli napredne povijesne misli.

Poslije drugoga svjetskog rata objavljena su dva-tri pregleda prošlosti Istre na hrvatskom jeziku koja pretendiraju na cjelovitost prikaza, ali su se zapravo uglavnom zadržala samo na prikazu nekih problema i na prošlosti samo jednog dijela stanovništva Istre, i to hrvatskog. Za sada još nije ostvaren do kraja ni projekt »Historija naroda Jugoslavije«. Dakle, gotovo trideset godina nakon završetka NOR-a i socijalističke revolucije još uvijek nema u nas objavljenih ni pregleda niti sinteze povijesti Istre zasnovanih na marksističkim znanstvenim principima. To je utoliko čudnije kad se zna koliko puta je Istra bila presudan činilac u životu i susjednih naroda i država, pa čak i evropske i svjetske politike uopće. Osim toga, stiglo se u nas, u Italiji i u

drugim zemljama do mnogih novih korisnih spoznaja o prošlosti Istre. Zato se tim teže osjeća nedostatak sinteze, odnosno odsustvo pokušaja ili nastojanja koji bi zaista bili ostvarljivi, da se priđe sintetiziranju dosadašnjih neobjavljenih ili objavljenih rezultata istraživanja o prošlosti Istre u periodu od prvih početaka ljudskog života i djelovanja sve do u naše vrijeme.

Tek nedavno osnovani Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu uvrstio je odmah i prošlost Istre kao integralni dio hrvatske povijesti u svoju projektiranu sintezu »Hrvatske povijesti« u osam svezaka i odmah započeo radom na ostvarivanju tog projekta. Gotovo istodobno javila se i misao da povijest stanovnika Istre i njihova užeg rodnog kraja zavređuju da — nakon pola stoljeća — napokon dobije i jednu posebnu, serioznu sintezu.

2. U takvoj ediciji potrebno je obraditi povijesna zbivanja na području geografskog pojma Istre uopće, a to znači da bi bila prvi put obrađena povijest i Hrvata i Slovenaca i Talijana u njihovu zajedničkom putu kroz stoljeća, da bi trebalo uzeti u obzir osjetljive utjecaje na život naroda u Istri ne samo mnogobrojnih političkih i državnih faktora i tvorevina, pod čijom je vlašću ili u okviru kojih se Istra u prošlosti nalazila, već i utjecaje mnogih susjednih područja, u prvom redu Trsta, Rijeke i Kvarnerskih otoka.

U ovom djelu treba u cjelini prikazati razvoj materijalne i duhovne kulture stanovništva u Istri, njihovu sudbinu od prvih tragova prethistorijskog života do u naše dane; na temelju svih dosadašnjih domaćih i stranih historiografskih i drugih radova trebalo bi izraditi jasan, pregledan i kritički prikaz svih povijesnih zbivanja koja karakteriziraju društveni razvoj u Istri. Moderno koncipirana i izrađena na osnovama historijsko-materijalističkog pogleda na svijet, ova bi sinteza, na primjer, predočila razvoj kulture kao najšireg okvira u kojem su se odvijale sve životne, pa tako i političke, drame naroda. S obzirom na općepoznato veliko bogatstvo spomenika kulture i umjetnosti u Istri, ovo bi djelo trebalo biti od osobitog značenja za osvjetljavanje kulturne prošlosti naših zemalja uopće. Tako bi u »Povijesti Istre« naročita pažnja trebala biti posvećena glagoljaštvu i drugim kulturnim slojevima koji su nastali poslije doseljenja Hrvata i Slovenaca u Istru u VI i VII stoljeću, ali bi ravnomjerno i uz primjenu znanstvenih kriterija morao biti rekonstruiran i čitav stvaralački doprinos talijanskog kulturnog svijeta u povijesnom razvoju Istre. To bi bio pokušaj da se prvi put povijesnoj problematici ovog našeg kraja pristupi bez nacionalno-romantičkih predrasuda i nacionalističke isključivosti. Knjiga bi definitivno morala presjeći i nekritičku građansko-romantičarsku liniju u našoj historiografiji, koja, s obzirom na rasvjetljavanje nacionalnih i društvenih problema, ni do danas nije posve prevladana. Autori »Povijesti Istre« trebali bi osobitu pažnju posvetiti genezi pučko-demokratske i revolucionarne misli i klasnim determinantama nacionalne svijesti i njenog antiimperijalističkog i antifašističkog usmjerenja i socijalističkog opredjeljenja. Na taj način dobili bismo knjigu koja će i pred svjetskom javnošću afirmirati našu oslobodilačku i humanističku tezu o Istri kao integralnom dijelu hrvatskog i jugoslavenskog gospodarskog, kulturnog i političkog prostora.

Smatram da takva edicija ne bi morala biti odgovor talijanskoj iredentističkoj »nauci« koja posvećuje svoju pažnju i Istri. Iredentistička su djela na razini tekuće publicistike i dnevnog žurnalizma zbog svoje očite tendencioznosti,

zbog izbjegavanja da iskoriste rezultate znanstvenih istraživanja čak i pojedinih talijanskih autora, zbog zanemarivanja niza poznatih pa i onih odavno utvrđenih povijesnih činjenica te neistraživanja bogate građe koja ne daje onakav odgovor kakav ta »nauka« očekuje. Sinteza »Povijesti Istre« treba da bude vrhunsko dostignuće naše, talijanske i napredne svjetske nauke uopće, te bi morala kao takva biti, između ostalog, i izvanredna pomoć i našim i naprednim talijanskim publicistima. Upravo na temelju rezultata znanosti može se onda odgovoriti na više desetljeća dugu iredentističku mistifikaciju istarske povijesti, na mistifikaciju koja je upravo posljednjih godina u velikom broju iredentističkih »naučnih« publikacija dobila nov i vrlo snažan zamah, podržavajući tako u životu stara imperijalistička shvaćanja iz vremena Kraljevine Italije, odnosno fašističke Italije, o tom dijelu hrvatske i slovenske zemlje, na kojem stoljećima žive i rade jedni uz druge radni slojevi i Hrvata i Slovenaca i Talijana.

3. Zamisao stručnjaka prihvatio je Čakavski sabor — kulturna i znanstvena institucija svoje vrste, koja već nekoliko godina razvija plodnu djelatnost na primorsko-istarskom području, a od nedavno i na dalmatinskom području SR Hrvatske. Na zajedničkoj sjednici Predsjedništva, Glavnog odbora, Znanstvenog vijeća i predsjednika Katedri Čakavskog sabora, te više istaknutih znanstvenih, stručnih i političkih radnika, 16. veljače 1974. u Puli, obrazloženi prijedlog o izdavanju sinteze povijesti Istre podnijeli su dr Danilo Klen i Petar Strčić. Taj široki skup Čakavskog sabora prihvatio je prijedlog i odlučio da ga podastre godišnjoj skupštini Čakavskog sabora kao dio programa Sabora u narednom periodu, te da spomenute referente predloži za urednike ovog izdanja, odgovorne za njegovu realizaciju.

Godišnja skupština Čakavskog sabora održana je idućeg dana, 17. veljače 1974, u znaku petogodišnjeg uspješnog rada Sabora. Skupštini je prisustvovalo mnogo uglednih gostiju iz svih naših republika, pa je to dalo još veće značenje i prijedlogu o publiciranju »Povijesti Istre«, jer — nikada se u povijesti Istre nije na jednom mjestu skupio toliki skup najuglednijih naših znanstvenika i stručnjaka. Pod predsjedavanjem predsjednika Čakavskog sabora akademika Andrije Mohorovičića skup je prihvatio prijedlog koji mu je upućen sa spomenute zajedničke sjednice organa Čakavskog sabora.

U raspravi je Andrija Mohorovičić između ostaloga istakao: »Lično prihvaćam takav prijedlog, pa čak i lično vapim za takvim djelom [. . .] smatram da Skupština može sa velikim zadovoljstvom prihvatiti predloženi projekat i svim svojim raspoloživim sredstvima, i moralnim i ostalim, podržati ga kao jedno od najznačajnijih djela na području pisane riječi za našu Istru.« Književnik Zvane Črnja je također u diskusiji, između ostaloga, govorio o tom prijedlogu i rekao da je to »najambiciozniji plan koji je na polju ne samo naše historiografije Istre do sada uopće podnijet; vjerujem da ga sa srcem i aplauzom u punom smislu riječi možemo podržati, vjerujući da će ga ekipa, o kojoj smo jučer govorili, moći zaista izvršiti u najoptimalnijem smislu.« Historičar dr Danilo Klen rekao je da se mi još uvijek moramo služiti sintezama i drugim djelima o povijesti Istre koja su napisana na tuđim jezicima i na načine koji su nenaučni; potrebno je da »Povijest Istre« bude sastavljena na temelju svih

dosadašnjih rezultata, svega što je napisano na našim i stranim jezicima o Istri, da to bude sažetak dosadašnjih istraživačkih napora, da ta sinteza bude konačan pregled povijesti Istre na modernoj naučnoj osnovi.

Redovna skupština Čakavskog sabora usvojila je dakle prijedlog i donijela odluku da se započne s pripremama oko izrade sinteze pod naslovom »Povijest Istre«. Ova znanstvena edicija bila bi dio u nizu izdanja što ih je Čakavski sabor do sada objavio u više svezaka kao »Sabor čakavskog pjesništva«, nekoliko zbornika »Pazinski memorijal« o povijesti Istre u 19. i 20. stoljeću, zbornik o Gradišćanskim Hrvatima, zbornik pjesničkih ostvarenja najmlađe generacije — »Čakavčići«, itd.

4. Sinteza prošlosti Istre bila bi izrađena tako da njen sadržaj bude podijeljen u dva osnovna dijela. Prvi dio obuhvatat će razdoblje od najstarijih vremena do kraja XVIII stoljeća. Drugi dio knjige obuhvatio bi period od kraja XVIII st. do polovine 50-tih godina XX stoljeća. Osim osnovnog sadržaja i njegova prikaza, knjiga bi sadržavala i predgovor, uvod, kazala imena, kazala mjesta, sažetke prevedene na glavne svjetske jezike, fotografije, fotokopije, crteže, geografske karte, itd. Ističem da će u dodatku na kraju knjige biti prikazana cjelokupna literatura s kritičkom ocjenom njene vrijednosti i upotrebljivosti.

Unutar navedena dva osnovna vremenska razdoblja bit će izvršena dalja periodizacija prema potrebama znanstvene problematike koja će biti prikazana.

Prije prilaska izradi samog djela autori će dati i posebne i detaljne projekte, koji će — povezani u cjelinu — biti predmet šire i javne znanstvene rasprave.

Edicija »Povijest Istre« bit će pripremljena na oko 70 autorskih araka, odnosno trebala bi imati oko 50 štampanih araka, ne računajući pri tom slikovni i drugi materijal. Za sada se predviđa da bi djelo izašlo u jednom svesku.

Dosadašnji objavljeni radovi i znanstvena iskustva pokazuju da za sada nema jednog autora koji bi mogao napisati sintezu »Povijesti Istre«. Nema niti jedne znanstvene ili stručne institucije u nas koja bi mogla u cjelini preuzeti na sebe realizaciju toga velikog znanstvenog i izdavačkog pothvata s time da se osloni samo na svoje znanstvene i stručne snage. Čini se da je tome kriva pogrešna znanstvena i stručna politika u nas u zadnja tri desetljeća na području historiografije Istre koja je dovela do toga da Istra — kao jedna od rijetkih pokrajina u nas — još uvijek nema vlastitu znanstvenu instituciju iz oblasti povijesnih nauka. To je tim zanimljivija pojava kad se zna da ih, npr., druga hrvatska pokrajina — Dalmacija, ima čak nekoliko, pa bi se moglo pomisliti kao da nam je povijest Istre predobro poznata! Zbog svega toga utvrđeno je da »Povijest Istre« može nastati samo kao rezultat kolektivnog rada niza autora i suradnika. U nastojanju da se pokriju sve oblasti u prošlosti Istre, da se niti jedan problem ne ostavi nedirnut, zatražena je suradnja od mnogih stručnjaka za pojedina razdoblja Istre, i to iz Jugoslavije — iz SR Hrvatske, SR Slovenije i SR Srbije, te iz Italije. Dosad je dalo svoj pristanak blizu trideset suradnika; taj će se broj uskoro povećati za još nekoliko znanstvenika i stručnjaka.

Dosad je već — osim okupljanja autora i suradnika — učinjen znatan posao oko priprema sinteze »Povijest Istre«. Pojedini autori već su završili i predali izdavaču projekte svojeg dijela knjige ili poglavlja. Sada je u toku usaglašavanje projekata pojedinih autora, a neki su projekti i definitivno prihvaćeni. Projekat će biti i objavljen pa će se o njemu moći povesti još šira znanstvena i stručna diskusija, dakako, ukoliko se bude našlo primjedaba na njega.

Osobito naglašavam da »Povijest Istre« treba afirmirati takav historijsko-materijalistički pristup istarskoj povijesnoj temi koji će biti istovjetan i s tezama naprednih talijanskih historičara. Ovaj poseban suradnički odnos sklopljen je s ciljem da se u okviru redakcije prije objavljivanja knjige i kroz komparaciju s najnovijim rezultatima napredne talijanske historiografije još jednom temeljito provjere svi naši argumenti i teze. Na takvoj osnovi došlo je i do dodira s historičarima iz Italije.

Prvi susret između naših i talijanskih historičara u Trstu dao je pozitivne rezultate, a 3. srpnja 1974. novi je sastanak održan u Rijeci. I prvi i drugi sastanak protekao je u radnoj i srdačnoj atmosferi. Između ostaloga zaključeno je da detaljni nacrt sinteze prošlosti Istre dobiju u ruke talijanski historičari, kako bi i oni mogli dati eventualne stručne i znanstvene primjedbe. To se tiče i koautora iz Jugoslavije — svi bi se problemi u detalje raspravljali sve dotle dok se ne dođe do istog ili sličnog rezultata. Ukoliko bude među koautorima razlika u gledanju, one će biti notirane u bilješkama.

Na taj se način očekuje maksimalno objektivni rezultat tako važnog znanstvenog i stručnog posla kakav je sinteza prošlosti Istre. Treba istaći da je to prva povijest ovog područja koju će zajednički izraditi jugoslavenski i talijanski historičari, a ona će biti i prva poslijeratna i naša i talijanska povijest Istre, jer je od zadnjih edicija — kako rekoh — prošlo već pola stoljeća.

Ukratko: izrada »Povijesti Istre« bila bi prvi slučaj da prošlost Istre bude obrađena na znanstveni način u cjelini. Istodobno, to bi bila i prva poslijeratna povijest jedne regije u SR Hrvatskoj, skup rezultata do kojih je došla domaća i strana historiografija, a koji omogućuje jedinstveniji, naučno objektivniji pogled na prošlost toga kraja. Može se s pravom očekivati da će biti bačena nova svjetlost na pojedina razdoblja i ličnosti, na pokrete, probleme.

Predsjednik Čakavskog sabora Andrija Mohorovičić nedavno je napisao:

»Istra je, nakon stoljetnih patnji i otuđivanja, zadržavši nacionalnu svijest, etničku individualnost, nakon oslobođenja konačno ušla u sklop matice zemlje. Rezultati zajedničkog rada, ono što se danas pred našim očima događa: izgradnja, razvoj industrije i turizma, nove prometnice itd. — sve to sada povezuje Istru u jedinstvenu cjelinu narodnog i državnog života. Napokon je došlo i vrijeme kad se može pristupiti ispravnoj, slobodnoj, pravilnoj, objektivnoj tvrdnji i pisanju povijesti Istre. Ona će sadržavati sve glavne elemente razvoja društvenog života, političkih zbivanja, kulturnog i umjetničkog stvaranja, narodnog govora, literature, pjesništva, melosa itd. Sve to bit će adekvatno zastupljeno, kako bi ta knjiga zaista bila prikaz zaokružene cjeline više od tisuću godina života našega naroda na tom području.«

Sinteza »Povijest Istre« treba da bude jedno od kapitalnih djela naše kulture, djelo od iznimnog nacionalnog i znanstvenog značenja, djelo za kojim se već desetljećima osjeća neodložna potreba.

Petar Strčić

INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST 1974—1975.

G. 1974, udruživanjem Instituta za hrvatsku povijest i Instituta za arheologiju na Sveučilištu u Zagrebu, nastala je nova radna organizacija — Centar za povijesne znanosti. Čim su to zakonske mogućnosti dopustile, oba instituta su se odmah nakon toga organizirala kao osnovne organizacije udruženog rada. Tako je Institut za hrvatsku povijest danas OOUR Centra za povijesne znanosti. Sada je u toku proces kojim će se Centru, također kao zasebna OOUR, pridružiti i Institut za povijest umjetnosti. Potpisivanjem samoupravnog sporazuma sa Sveučilištem nova radna organizacija postat će Centrom za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Udruživanje triju dosad samostalnih instituta nije poteklo iz njihovih unutrašnjih, znanstvenih potreba. Ono je rezultat situacije koja je nastala pripremanjem i zatim usvajanjem republičkog zakona o znanstvenom radu. Njegove odredbe o uvjetima koje moraju zadovoljavati znanstvene ustanove, napose o broju znanstvenih radnika određenih kategorija, dovele su u pitanje opstanak i financiranje triju instituta, te su oni našli izlaz u međusobnom udruživanju. Bilo bi poželjno da od toga bude i znanstvene koristi, tj. da Centar ne ostane samo mehanički zbir triju instituta, već da dođe i do koordinacije njihovih znanstvenih programa u točkama u kojima se dodiruju. Mukotrpan posao od stvaranja koncepcije o Centru do njegove sudske registracije i organiziranja OOUR-a izvršen je vlastitim snagama institutâ, napose zalaganjem dosadašnjeg direktora Instituta za hrvatsku povijest prof. dr Lj. Bobana. Zbog toga bi trebalo očekivati da će taj posao — koji je velikim dijelom paralizirao rad na daljoj unutrašnjoj organizaciji Instituta — donijeti za sada koristi bar u ujedinjavanju administrativnih kadrova triju instituta i modernizaciji administracije. Stvaranje Centra dovelo je do personalnih promjena. Dosadašnji direktor Instituta prof. dr Lj. Boban dobio je od skupštine Sveučilišta mandat v. d. direktora Centra u osnivanju, na kojoj je funkciji ostao i dalje, a za predstojnika Instituta za hrvatsku povijest izabran je prof. dr I. Karaman.

Kadrovski sastav znanstvenog osoblja Instituta ostao je isti, s tim što su od suradnika u stalnom radnom odnosu dva asistenta pripravnika postali asistenti, a jedan je magistrirao. Tako Institut sada ima jednog višeg znanstvenog suradnika i tri asistenta od kojih dva sa završenim, a jedan s upisanim postdiplomskim studijem. Upravo je u toku postupak oko sklapanja ugovora o udruživanju rada i ugovora o djelu sa suradnicima koji su u stalnom radnom odnosu kod drugih radnih organizacija. Tako će se napokon regulirati sadašnja praksa Instituta da ima razgranatu mrežu suradnika, poglavito iz redova znanstvenih radnika sa Sveučilišta.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXVII—XXVIII

1974—75

Redakcioni odbor

*IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE